

Schept ontmythologisering nieuwe mythen?

Luchien Karsten

Van Zanden J.L. en Griffiths R.T. (1989), *Economische geschiedenis van Nederland in de 20e eeuw*, Aula Utrecht 1989, 330 pagina's inclusief register.

"Langs de omweg van het proces van Europese economische integratie zal er misschien een eind komen aan wat wellicht het 'meest kenmerkende' van de economische geschiedenis van de 20^e eeuw mag worden genoemd: het nationale economische beleid, de diepgaande interventie van de nationale staat in de economie, het streven - zo men wil de illusie - van de nationale overheid het economisch leven voor het 'algemeen belang' naar de hand te (kunnen) zetten". Met deze bewering sluit J.L. Van Zanden het boek *Economische geschiedenis van Nederland in de 20^e eeuw* af.

Tezamen met R.T. Griffiths, die de hoofdstukken over het Interbellum voor zijn rekening heeft genomen, heeft Van Zanden een caleidoscoop ontworpen om deze stelling te onderbouwen. Het is echter niet alleen bij een overzicht van de nationale Nederlandse economische politiek van deze eeuw gebleven. Hoewel de meeste historici enige tijdruimtelijke distantie respecteren ten opzichte van hun onderwerp schuwen de beide auteurs er niet voor de 20^e eeuwse Nederlandse economie nu al aan een historisch onderdeel te onderwerpen. Bovendien wilden zij, blijkens het voorwoord, daarbij populaire en vaak herkauwde mythes over diezelfde economie doorprikken. Zo'n aanpak verhoogt natuurlijk de marktwaarde van de studie, want velen zijn geïnteresseerd in de lessen die uit het verleden kunnen worden getrokken.

Voor een groot deel zijn de schrijvers in hun opzet geslaagd. Door vergelijkingen te trekken met andere Europese naties en door verbanden te leggen tussen periodes in de economische geschiedenis zien zij kans nieuw licht te laten schijnen op een aantal facetten van de Nederlandse economie. Zo vraagt Griffiths zich af of het gerechtvaardigd is te spreken over de periode

1920-1923 in termen van dépressie als blijkt dat niet alle cijfers in dezelfde richting wijzen. Hij vindt dat historici het éézijdige negatieve beeld over dat tijdperk nader onder de loep moeten nemen (blz.115).

Soortgelijke opmerkingen worden gemaakt over de crisis van de jaren dertig. Naast de groei van de arbeidsproductiviteit die circa 25% van de stijging van de werkloosheid tussen 1929 en 1936 voor haar rekening nam, speelde ook de snelheid waarmee de Nederlandse bevolking in die jaren toenam een doorslaggevende rol. Maar in hoeverre de groei van de produktiviteit moet worden toegeschreven aan diepte-investeringen is nog onduidelijk (blz.155).

Ten aanzien van het herstel van de Nederlandse economie na de Tweede Wereldoorlog hebben de auteurs in ieder geval de mythe over de oorlogschade naar het rijk der fabelen willen sturen. "In tegenstelling tot de oorspronkelijke schatting uit 1945 waarin een verlies van 40% van het vooroorlogse vermogen werd verondersteld, wijzen de laatste schattingen van het CBS op een verlies van bijna 29%; verdere amenderingen doen dit percentage nog dalen tot 27%" (blz.185).

Zeer verhelderend is het beeld dat de auteurs neerzetten over de aanleiding tot de deïndustrialisatie na 1965. In de meeste betogen wordt het accent gelegd op de krapte op de arbeidsmarkt en de daarmee samenhangende loongolf van 1963-1964. Van Zanten maakt duidelijk dat de internationale concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven al tussen 1958 en 1961 verslechterde vanwege het feit dat ondernemers meer bleven investeren terwijl de rentabiliteit daalde.

Men meende het aandeel op de wereldmarkt te kunnen veiligstellen door de uitvoer op te voeren. Maar daarmee werkten de ondernemers, zo stelt Van Zanden, al in een vroeg stadium de "oververhitting van de economie" (blz.216) in de hand.

De auteurs hebben ook de mythe aan de kaak gesteld als zou de stabiliteit van de economische groei in de jaren '50 en '60 het werk zijn geweest van een anti-cyclische conjunctuurpolitiek. Huns inziens toonde noch het economisch beleid noch het begrotingsbeleid uit deze periode een benaderingswijze die deze naam waardig is. Een soortgelijk oordeel vellen zij over de industrialisatie politiek: meer dan een 'propagandistische' functie bevatte zij eigenlijk niet. Tussen 1949 en 1963 is de invloed van de overheid op de ontwikkeling van de economie "tot een minimum beperkt" (blz.246) gebleven. Niet voor niets sprak de toenmalige Minister van Economische Zaken in het kabinet-Marijnen (1963-1965) van een "economisch eldorado", waar de overheid buiten diende te staan. Dertig jaar later zal diezelfde minister daar met gemengde gevoelens aan terugdenken.

De auteurs laten ook hun licht schijnen over de economische ontwikkelingen

in de jaren zeventig en trekken en passant een vergelijking met de jaren dertig. Nederland onderging tussen 1973-1979 ten opzichte van de rest van West-Europa een afwijkende ontwikkeling. Terwijl de concurrentiepositie verslechterde nam de groei van de economie toe onder invloed van de sterke toename van de consumptie. In de jaren dertig daarentegen verslechterde zowel de concurrentiepositie als de economische groei. Na 1979 verbeterde de export enigszins maar viel het tempo van de economische groei drastisch terug.

Het enthousiasme om te ontmythologiseren zetten de auteurs echter niet altijd consequent door. Laat ik een paar voorbeelden geven. Ter verbetering van de efficiëntie in de industriële produktiewijze is afgerekend met "het bekende maandag-houden" en "het collectief te langzaam werken" (blz.19). Over het eerste onderwerp is historisch gezien nog steeds bijzonder weinig bekend en het tweede onderwerp is als "soldiering" ontsproten aan het brein van F.W. Taylor. De suggestie als zouden bonden arbeiders moedwillig aanzetten tot "systematic soldiering" is een mythe waarin alleen Taylor en de zijnen geloofden.

Zolang er geen nauwkeurige data geleverd worden bij de uitspraak "Nederlanders gingen een groeiend deel van hun tijd en hun energie steken in het ontlopen en ontduiken van de belastingen" (blz.69) moet dit als een slag in de lucht worden beschouwd. Datzelfde geldt voor de suggestie als zou de vakbeweging tijdens de Eerste Wereldoorlog voortdurend zijn uitgeweest op loonsverhogingen omdat de rentabiliteit in het bedrijfsleven toenam (blz.88). Het was veeleer zo dat de bonden compensatie zochten voor de drastische prijsstijgingen en verzet aantekenden tegen de werkwijze van de ondernemers om de lonen te verlagen daarbij gebruik makend van de gestegen werkloosheid (Vgl. G. Harmsen/B. Reinalda, *Voor de bevrijding van de arbeid*, Nijmegen, 1975 blz.123).

Hoewel de auteurs over de crisis van de jaren dertig de wisselwerking tussen gestegen produktiviteit en bevolkingsgroei signaleren laten zij in het midden hoe de oorspronkelijkheid nu precies in elkaar zat, die de groeiende werkloosheid verklaart. Op blz.94 wordt gesteld dat "de bevolkingsgroei als zodanig niet als oorzaak kan worden aangegeven voor de massa werkloosheid in de jaren dertig" en op blz.155 blijken "de demografische factoren wel degelijk een rol te hebben gespeeld. Zo blijft op zijn minst de vraag open of de voornaamste reden voor die werkloosheid toch niet gezocht moet worden in "de bevolkingspolitiek van de Rooms-Katholieke Kerk"; een stelling die Drukker nieuw leven heeft ingeblazen. (J.W. Drukker, *Waarom de crisis hier langer duurde*, 1990, blz.221).

Bij het ontmaskeren van mythes is helder taalgebruik strikt noodzakelijk. Een enkele keer laten de auteurs hier de teugels vieren. Zo is mij het causale

verband tussen de volgende twee zinnen ontgaan. "De arbeidsmarkt is een heel bijzondere markt. Omdat de mens op deze markt centraal staat, is deze markt onder invloed van allerlei historische ontwikkelingen ingrijpend veranderd" (blz.87). Legde Marx dat niet beter uit door een onderscheid te maken tussen een produktiesfeer en een circulatiesfeer waar respectievelijk eigendomsverhoudingen en juridische verhoudingen de dienst uitmaken? En is het geen mythe te veronderstellen dat "het winstmotief de motor is van de markteconomie" (blz.285). Mijns inziens richten de meeste ondernemers en managers zich op de winstgevendheid van de onderneming, maar letten daarbij meer op het voortbestaan van de organisatie en succes dan op winst. Het succes in zaken wordt nagestreefd om het succes zelf, zoals Max Weber al heeft gethematiseerd.

Ondanks deze kleine bezwaren is de studie van Van Zanden en Griffiths een uitdagend produkt dat de overgang van een nationale economie waarin landbouw en handel domineerden naar een diensteneconomie op heldere en bij tijde provocerende wijze analyseert. Of bij de totstandkoming van de post-industriële samenleving binnen een Europese context de rol van de overheid zal zijn uitgespeeld is echter nog niet aan historici om te beoordelen. Zolang er sprake is van grote stabiliteit in de politieke verhoudingen, "waar de confessionele (katholieke) partijen sinds 1919 onafgebroken aan de macht zijn" (blz.67), zal de institutionele verstarring bij het terugtreden van de overheid in de weg staan, hoe de Europese economische integratie er ook uit zal zien.

Over de grenzen?

Ton Korver¹

Guglielmo Carchedi, 1991, *Frontiers of Political Economy*, Verso, London/New York, £ 13.95 (paper), £ 39.95 (hardback).

Handboeken marxistische politieke economie zijn de laatste tijd een zeldzaam artikel. Dat geldt zeker voor het nederlandse taalgebied; in de angelsaksische landen is de uitval minder rigoureuus. Niet dat het een vetpot is, maar het recente verschijnen van Carchedi's *Frontiers of Political Economy* toont aan dat het uitgeven van fundamentele teksten op het terrein van de marxistische politieke economie bij de daar nog beoefende kunsten hoort.

Carchedi is één van de weinige in Nederland werkzame politieke economen wiens artikelen en boeken internationaal weerklank hebben gevonden. Te denken valt aan zijn bijdragen aan een marxistische theorie over klasse, over mentale arbeid, dialectiek, en een serie meer direct politiek economische onderwerpen zoals de vorming van een gemiddelde winstvoet, het transformatiedebat, ongelijke ruil, en internationalisering van de economie. Deze bijdragen hebben in Nederland weinig aandacht gekregen. Laten we hopen dat zijn nieuwste boek, *Frontiers of Political Economy*, meer aandacht krijgt. Men kan dit nieuwe boek zien als een kernachtige samenvatting van Carchedi's sinds midden jaren '70 gepubliceerde teksten. Deels staat het boek ook op zichzelf, en is het een ambitieuze poging een nieuw en actueel handboek marxistische politieke economie te presenteren. Het is vanuit dit tweede perspectief dat ik het boek zal bespreken. Allereerst geef ik in paragraaf 1 een vrije samenvatting van de voornaamste thema's van het boek. In paragraaf 2 bespreek ik de positie die Carchedi inneemt in enkele hardnekkige problemen uit de geschiedenis van de marxistische politieke economie.

¹De auteur is verbonden aan de Vakgroep Personeelwetenschappen van de Katholieke Universiteit Brabant. Hij dankt Ulke Veersma en Henk Plasmeijer voor hun hulp.